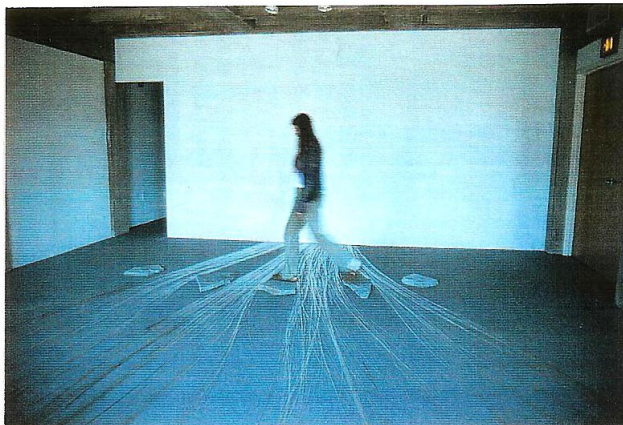
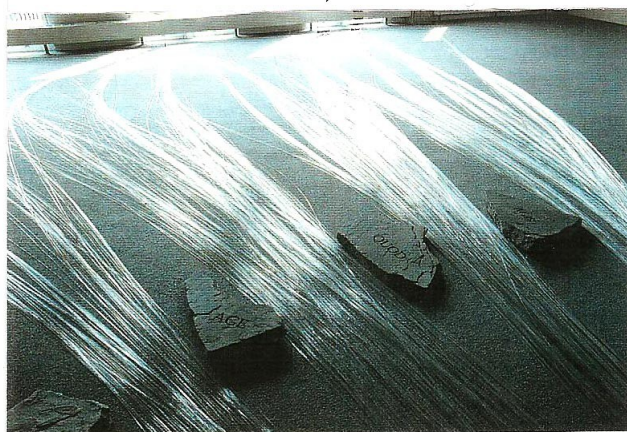

VI. ZESTREA STICLEI ÎN DIMENSIONAREA SPAȚIULUI PLASTIC

Repere istorice și lingvistice

Anna Viktoria Norberg:
„Age quod agis – A Sundial or The Possibility of Stopping Time“, 2004

Fibrele optice, vitrinele polarizante, oglinzile, tuburile fluorescente, ecranele de tot felul... ce-și pun amprenta asupra ambientului contemporan, valorizând ccmereu noi proprietăți ale acestui material inventat -,„STICLA”, se regăsesc tot mai des, la început de secol XXI, și în obiectele-instalații/ manifestări ale artei vizuale, aici transformările luminii nemaiconstituind însă aplicații tehnice, ci reflexii ale naturii interioare a artistului, care, la rândul său, încearcă să se raporteze la noua „natură” care îl înconjoară...

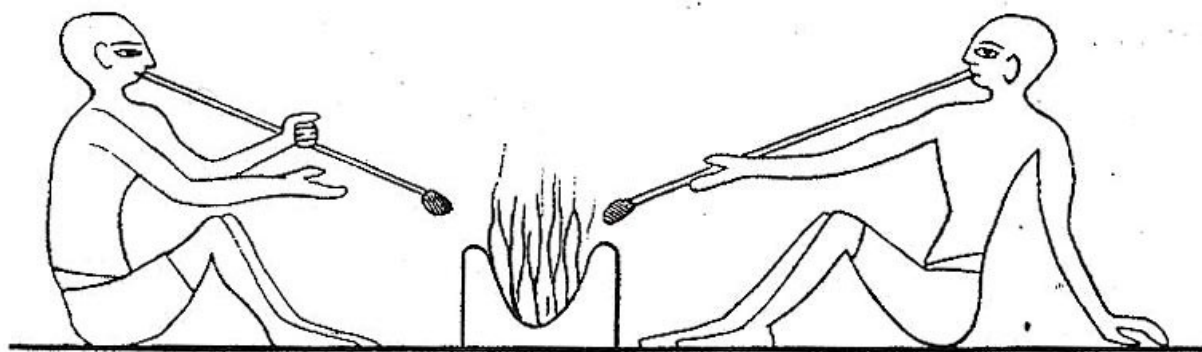
Folosită de artiști, sticla proiectează în reprezentările moderne ale spațiului și dimensiunile culturale ale istoriei sale, „vârstele” substanței purtând încifrate raporturi specifice între natură și artefact. Referindu-se la „*utilajul mental și cel material*” al tehnicii secolului XX, Pierre Francastel scria în 1956 : „*Există azi, pentru prima dată după preistorie, o artă universală*”(1). În acest context valorizarea vectorului „**timp**” al zestrei acumulate de sticlărie contribuie la configurarea spațiului „**n**”-dimensional specific manifestării artistice.

Imitând pietrele prețuite, sticla și-a găsit târziu numiri care să-i confere identitatea în raport cu primele. Anticii akkadieni le desemnau la fel, doar inventarele minuțioase ale epocii specificând diferența – „lapis-lazuli de munte” față de „lapis-lazuli de cuptor” sau „topit”, „obsidian de munte” față de „obsidian de cuptor”, etc. (2)

În Egipt bulgării mici de sticlă, cărora li se acorda aceeași importanță ca și gemelor, au fost descoperiți lângă acestea în mormintele-tezaur [(„mărgeaua” avînd gravate hieroglifele reginei Ra-ma-ka, ale zeului Athor și ale Thebei (3), „cerceii” faraonului Tut-ank-amon,...și o serie de artefacte ce au îndreptățit arheologii să numească dinastia a XVIII-a (1580-1350 î.Hr.) - „dinastia de sticlă”(4)]

„Noul” material putea fi turnat în forme, modelat, pasta sa putea fi trasă în baghete sau fire, putea fi tăiat, răsucit, înfășurat pe miez de argilă...și chiar –după cum sugerează frescele din Theba dinastiei a XVIII-a, i se putea introduce aer în interior. [(Pe lângă părerea general acceptată ce datează inventarea suflării în secolul I î.Hr., S.Barna și D.Țențulescu, în 1990, citează opinii asupra existenței la mijlocul mileniului II î.Hr. a unor procedee similare (5), iar în secolul XIX A.Sauzay (6) și Ghespach (7) interpretează imaginile frescelor de la Beni-Hassan-el-Gadim (Theba, secolul XV î.Hr.) ca reprezentând „lucrători ce suflă prin țevi în sticla atașată extremității acestora în direcția cuptoarelor.”)]

Grecii puteau cunoaște sticla și prin intermediul Mesopotamiei și al Egiptului antic, civilizații în care, între mileniiile IV-II î.Hr., a fost inventat meșteșugul fabricării acesteia.

Denumirea „**piatră topită**” sau „**care curge**” („*lithos hyte*”), nemaispecificând varietatea pietrei imitate, subliniază în schimb o caracteristică plastică a noii substanțe : caracterul lichid, fluiditatea. Amintind terminologia akkadiană, ea a fost folosită din secolul VIII î.Hr. până în perioada elenistică (8), Herodot (484-425 î.Hr.) raportând că „*egiptenii împodobeau urechile crocodililor sacri cu pandantive din **piatră topită și aur***”, iar poetul Epinicos, în secolul II î.Hr., descrie amestecul ritual al băuturii cu „*mierea albinelor furioase într-un bol din **piatră topită***”. (9)

Puterea evocatoare a „topirii” (implicată în numele grecesc) transpare și în modul în care Plinius (Roma, secolul I d.Hr.) prezintă descoperirea sticlei (*vitrum*) :

„...a început să curgă **un șuvoi de lichid translucid necunoscut mai înainte.**” (10)

Sticlele foarte vechi ce se potrivesc acestui nume (figurine, mărgele, mici recipiente, bucăți pentru intarsii,... ce pot fi datate începând cu mileniul II î.Hr.), sunt rar transparente sau translucide, de obicei fiind opace și colorate (11). Plinius, scriind „*Naturalis Historia*” acum două mii de ani, făcea deja referiri la tradiții :

„...așa au început să topească laolaltă tot felul de pietre strălucitoare...în lingouri negricioase având o culoare lucioasă”(12). Imitând pietrele, „*printr-o colorare specială se obținea un obsidianus (obsidian) folosit pentru vase din care se mănâncă și chiar o sticlă cu totul roșie și lipsită de transparență numită haematinum... precum și alte soiuri de sticlă... căci nu există un material mai ductil sau mai potrivit să fie colorat.*” (13)

Din perspectiva alternanței în sticlăria antică a gustului pentru topituri colorate cu cel, mai rafinat, pentru sticla transparentă, (criteriu urmărit de Mihai Gramatopol în prezentarea istoricului acestei arte), sfârșitul secolului I d.Hr. este caracterizat printr-o trecere de la policromie la „moda sticlei incolore”. (14)

Interesul pentru ambele tipuri de sticlă este prezent atât la Strabon, în anul 19 d.Hr. („...eu am auzit în Alexandria de la meșteri sticlari că există un fel de nisip fără de care nu se puteau obține vase scumpe în mai multe culori” sau „*locuitorii Sidonului au... un nisip transparent bun pentru topire*”)(15) cât și la Plinius, în a doua jumătate a veacului („*unii spun că în India sticla se face și cu fragmente de cristal și de aceea nici o sticlă nu se compară cu cea indiană*” și, despre tehnica timpului său – „...se formează o masă de materie cunoscută sub numele de *hammonitrum* care se topește din nou și se produce sticla pură și... albă”) (16)

Preferințele lui Plinius par a înclina către limpezimea materialului. El laudă cristalele naturale „*care nu au defecte numite acenteta (fără puncte)...ce nu au culoarea spumei, ci a apei limpezi*”, în legătură cu cizelarea acestora citează mărturia lui Xenocrate din Efes care „*a văzut un vas de cristal de mărimea unei amfore*”, prezentând și performanțele epocii sale în prelucrarea sticlei transparente : „*Unele vase de sticlă au ajuns să imite admirabil cristalul, dar – lucru cu adevărat monstruos – prețul lor a sporit fără ca prețul cristalului să scadă,*” (17)

[O paralelă cu apariția, un mileniu și jumătate mai târziu, ca replici ale pocalelor bizantine din cuarț, a „cristalurilor” Venețiene, apoi „de Boemia” sau, după 1750, „Baccarat”... precum și a strategiilor economice implicate, este inevitabilă.(18)]

Față de cele scrise în cartea XXXVII (despre geme), unde arăta că „*rubinele se falsifică desăvârșit cu sticla*”,... „*opalele se falsifică pînă la perfectă asemănare*”,... „*există soiuri de sticlă ce imită ametistul și safirul ca și pietrele de toate celelalte culori*”, autorul Istoriei Naturale subliniază :

„*...cu toate acestea, pietrele cele mai prețuite sunt cele albe și transparente pentru că sunt cele mai asemănătoare cristalului.*” (19)

Aprecierea cristalului – și a transparenței – se regăsea, asemănător formulată, cu patru secole în urmă, la Platon (429-347 î.Hr.). În „*Timeu*”, evaluând raporturile dintre compușii pământului și apă sub acțiunea dizolvantă a focului, acesta stabilea: „*Piatra cea mai frumoasă este cea transparentă, cea mai urâtă fiind contrariul*”. În același text sunt menționate „*liderul familiei...cristalul (hyalos) precum și ,toate speciile de pietre ce sunt numite topite*”, înțelegând prin acestea geme artificiale obținute din sticle opace. (20)

CRISTAUX DE QUARTZ HYALIN

Cristalul de rocă, („ *cuarțul* ” după Agricola – „ *De Lapidibus* ”), înainte de a fi fost numit „ *krystallos* ” de către Theofrast (373-287 î.Hr.), era desemnat prin „ *hyalos* ”, în antichitatea greacă însă cuvântul putându-se referi atât la mineralul transparent cât și la **culoarea cerului** (în secolul XIII î.Hr. el însemnând și „lapis-lazuli artificial”),... precum și – din secolul VIII î.Hr., la **sticla transparentă**, adjectivul „ *hialin* ” sugerând și azi caracterul diafan al acesteia.

Spre deosebire de pastele egiptene topite în cuptoare doar parțial acoperite, unde temperatura, neputând depăși 1050-1100 grade Celsius, starea de vâscozitate nu permitea limpezirea materialului prin eliminarea bășicilor ce-i confereau caracterul opac, la începutul mileniului I î.Hr. cuptoarele cu creuzet au permis în Mesopotamia rafinarea unor sticle transparente și chiar incolore. (21)

Numeroasele artefacte descoperite în contextul arheologic al secolelor VIII-VII î.Hr. probează răspândirea „modei vaselor hyaline” atât în spațiul iranian-ionic cât și în cel egeic-atenian, vasele sau fragmentele transparente păstrate constituind un argument pentru a interpreta termenul „ *hyalos* ”, folosit de Aristofan în secolul V î.Hr., ca nume al sticlei.(22) Acesta scria în „ *Norii* ” (actul II scena 1) că „ *o metodă de a șterge vechile datorii este a pune între soare și biletul creanței o frumoasă piatră transparentă (hyalos) din cele care se vând în drogherii care va arde literele biletului* ”, iar în „ *Arcanienii* ” (vers 34), că ambasadorii atenieni la Ecbatana (capitala Persiei) erau invitați să bea „ *un vin bun și generos din cupe de aur și sticlă (hyalos)* ”.

Dacă la Aristofan și Platon termenul se mai putea încă referi și la cristalul de rocă, Theofrast, discipolul lui Aristotel ce i-a succedat acestuia la conducerea „ *Liceului* ” după anul 323 î.Hr., folosește fără echivoc „ *hyalos* ” pentru a defini sticla : „ *Sticla transparentă rezultă din nisip vitrogen... produs prin acțiunea focului* ”. (23)

Referirile la pietre transparente, (numite diferit, greu de identificat mineralogic), sunt frecvente în Vechiul Testament și, în timp, istorici ai sticlei au încercat printre acestea să regăsească menționarea substanței studiate. Chiar neputând fi atestate științific, aceste interpretări sunt mărturii ale „fabricării” unei tradiții pentru „noul” material artificial, (caracterul imaginar al „înzestrării” căpătând legitimitate tot într-un univers al valorilor imaginare).

Florentinul Antonio Neri, în „ *L' Arte Vetraria* ”, (publicată în limba latină la Amsterdam în 1669), proiectează „inventarea sticlei” în vremea lui „ *Iov, fiul lui Zanech, descendent al lui Abraham prin Esau...* ”, citând folosirea cuvântului „ *vitrum* ” în **Cartea lui Iov**. (24)

În comentariile adăugate Tratatului, Christophe Merret nuanțează cu erudiție afirmația lui Neri, arătând că acesta a folosit o versiune latină a Bibliei în care, în capitolul 28 din „Iov”, este scris : „*înțelepciunea... (care nu se găsește în pământul celor vii) ...nu poate fi asemuită cu aurul sau sticla (vitrum)*”, în alte traduceri ale Vechiului Testament însă numele materiei transparente – cuvântul originar „*Zchuchih*” însemnând „*tot ce este frumos & transparent*”, a putut fi echivalat cu cristalul, hyacintul, diamantul...sau „*pyropus*, nume al unei pietre căreia Anticii îi atribuiau proprietatea de a străluci în noapte și pe care Modernii n-au putut-o descoperi în Natură...” (25)

Dimensiunile valorii mineralului sunt sugerate la începutul capitolului 28 al Cărții lui Iov : „*1.Argintul are o mină din care se scoate / și aurul are un loc de unde este scos să fie curățit, / 2.Fierul se scoate din pământ și piatra se topește ca să dea arama.../ 3.Omul pune capăt întinericului, cercetează până în ținuturile cele mai adânci, /pietrele ascunse în negura și umbra morții...*”, deosebita prețuire a pitrelor rare, funcția sacră, fiind atestată și de rostul lor în alcătuirea veșmintelor Marelui Preot Aaron, transmis lui Moise pe muntele Sinai („**Exodul**”, capitolul 28) : „*15.Să faci pieptarul judecății, lucrat cu măiestrie, să-l faci de aur, de fir albastru... și de in răsucit... 17.În el să țeși... patru rânduri de pietre*”

Aici sunt enumerate douăsprezece pietre (sardonix, topaz, smarald, rubin, safir, diamant, opal, agat, ametist, hrisolit, onix, iaspis), iar numele acestora, diferit traduse și interpretate în timp, par a se referi la ipostaze /replici ale „*străvezimii*”, calitate dezvoltată anterior, (capitolul 24), în context nepământean : “*10. Ei au văzut pe Dumnezeu lui Israel; sub picioarele Lui era un fel de lucrare de safir străveziu întocmai ca cerul în curăția lui*”.

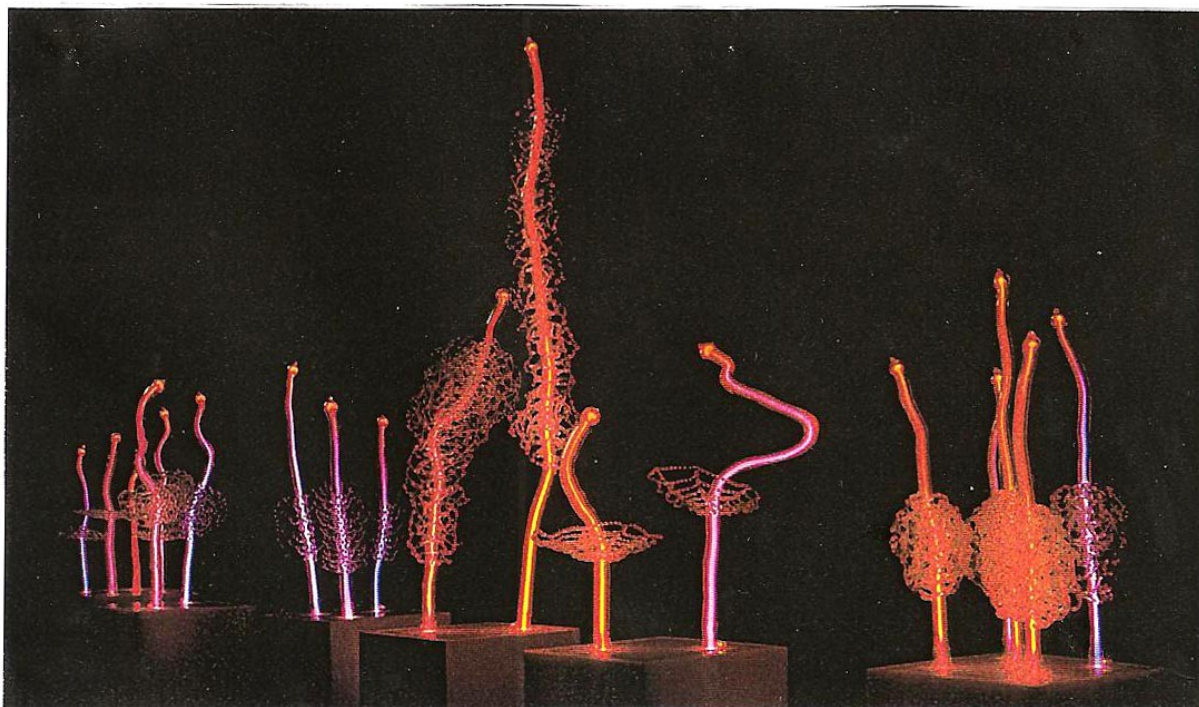
[Tot în “Exod” întâlnim referiri la tehnica gravării gemelor (“ *Să sapi numele fiilor lui Israel cum se face săpătura pe pietre și peceți*”) pentru care meșteri anume primseră “*duh de înțelepciune, pricepere și știință... putere să nascocoască tot felul de lucrări meșteșugite... să sape în pietre...*”(capitolul 31)]

Dacă între cele douăsprezece pietre (unele din ele cuarțuri), cu puternică încărcătură simbolică, sticla – un succedaneu, nu și-ar fi avut locul, s-a încercat identificarea ei în „**Pildele**” lui Solomon adresate „*celor ce întîrzie la vin și golesc paharul cu vin amestecat*” ca fiind substanța paharului prin care aceștia „*privesc cum curge și face mărgăritare vinul roș*”(capitolul 23, versetele 30 și 31)

Lista încercărilor de proiectare a inventării sticlei într-o antichitate cât mai adâncă (și venerabilă) poate continua...

Din perspectiva secolului XIX, M. Gespach, („*L'Art de la Verrerie*”, 1885), remarca o accentuată lipsă de concordanță între textele vechi (chiar aparținând unor istorici respectați) și omologările științifice bazate pe investigații arheologice.

Astfel, prezentând mărturia lui Herodot care, în secolul V î.Hr., scria că „a văzut la templul lui Hercules din Tyr o coloană luminoasă în noapte, crezând a fi din smarald”, comentatorul modern consideră că materialul putea fi mai degrabă sticla, prudența însă determinându-l să adauge – „dacă această coloană chiar a existat”...(26)

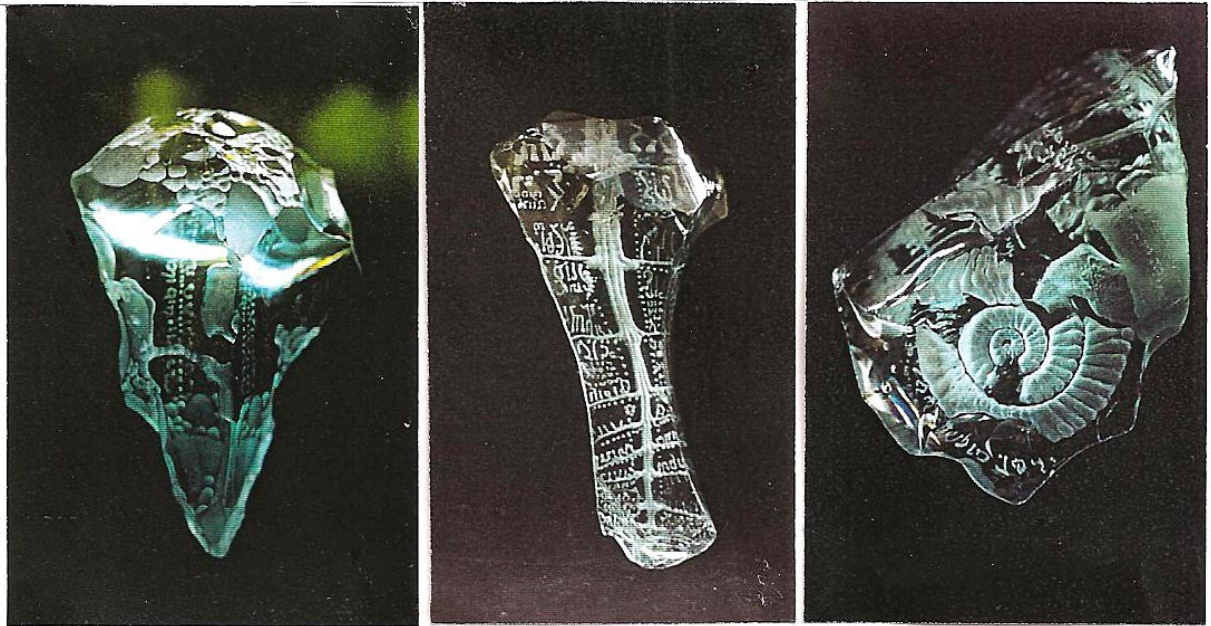
Susanne Allberg
Sweden
Still Life (Neon Glass Installation)

Azi putem doar constata că în antichitate sticla avea deja o „antichitate”, iar dacă arheologia, ca știință a interpretării urmelor materiale, este zgârcită în informații, investigarea straturilor de semnificații sedimentate în **numirile sticlei**, (de la „**piatra topită**” menționată tot de Herodot la acel „**hyalos**” desemnând și **piatra-cristal** și **transparența** și **culoarea cerului...**), contribuie la descifrarea încărcăturii culturale proiectate asupra materialului, „zestre” care, integrează substanței în contextul comunicării artistice, adâncește sensurile mesajului.

Ca suport material, sticla poate obiectiva atât „*visul*” pastei ideale, imaginare, cât și „*reveria cristalină*” ilustrată de Gaston Bachelard prin exclamația lui Mallarmé :

„**Ce piatră prețioasă, cerul fluid !**” (27)

Spre deosebire de altă piatră minunată, cea „*filosofală*”, prin care *spagiria* (alchimia aplicativă) visa transformarea substanțelor în aur, „*hyalos*”-ul [cărui sticla, din care se strunjeau și sfere sau „*ouă filosofale*” (în fapt „dispozitive” optice), îi perpetuează tradiția] „sublimează” substanța în lumină (sau conferă luminii corporalitatea substanței).

Note

1. -FRANCASTEL, Pierre – „*Art et Technique aux XIX-e siecles*”, Ed. „Les editions de minuit”, Paris, 1956, p. 13
- 2., 9., 20., 23. -DEROY, Louis – „*Linguistique et histoire du verre antique*”, în „*Anales du 8e Congres de l'Associasion Internationale pour l'Histoire du Verre*”, Ed. de l’A.I.H.V., Liege, 1979, p.83, /84, /85, /86
- 3., 6. -SAUYAZ, A. – „*La verrerie depuis les temps les plus recules jusqu`a nos jours*”, Librarie Hachette, Paris 1868, p. 7, /5-, „...țeava fiind întru totul asemănătoare celor folosite azi”
- 4., 5., 21. –BARNA, S., ȚENȚULESCU, D. și L – „*Sticla*”, Institutul de Cercetări și Proiectări Tehnologii Sticlă, București 1990, p. 94, /26, /20
- 7., 26. -GESPACH, M. – „*L`Art de la verrerie*”, Ed. A. Quantin, Paris 1885, p. 8 - “...figuri de lucrători suflând sticla...”, /18
- 8., 14., 22. -GRAMATOPOL, Mihai – „*Artele miniaturale în antichitate*”, Ed Meridiane, București 1990, p. 107, /117, /108
- 10., 12., 13., 16., 17., 19. -PLINIUS -, „*Naturalis Historia*”, Ed. Polirom, Iași 2004-2006, Cartea XXXVI,(65), / (66), / (67), / (66), Cartea XXXVII, (10), / (67)
11. -INSTITUTUL NAȚIONAL DE STICLĂ- “*Îdrumar pentru fabricarea sticlei*”, Ed. Fast Print, București 1998, p. 14
15. -STRABON - “*De geografica*”, Cartea XVIII
18. -PHILIPPE, Joseph – “*Le cristal de roche et la question Byyantine*”, Edizioni del Girasoli, Ravenna 1979, p. 227-237
- 24., 25. -NERI, Antoine, MERRET, Christophe et KUNCKEL, Johann – “*Art de la Verrerie*”, Ed. Pissot, Paris 1752 (traducere în limba franceză din germană), p. xij, /xxvj
27. -BACHELARD, Gaston – “*Pământul și reveriile vouinței*”, Ed. Univers, București 1998, “*Reveria cristalină*”, p. 217